

Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar

B. Nur Ergelen 

Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Sakarya, Türkiye,
nurergelen@outlook.com,
ror.org/04ttnw109

Geliş Tarihi/Received: 07.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 14.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
25.06.2025

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Samet Çakmak

Yayınevi/Publisher: PA Paradigma Akademi Yayınları

Basım Yılı/Year of Publication: 2024

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 561

1. Giriş

Balkanlar, tarihsel, kültürel ve sosyolojik bağlamda Türk milletinin kolektif hafızasında derin izler bırakmış çok katmanlı bir coğrafyadır. Osmanlı İmparatorluğunun asırlar süren hükümler boyunca yalnızca bir yönetim alanı değil, aynı zamanda dinî, etnik ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bir medeniyet havzası hâline gelmiştir. Bu yönüyle Balkanlar, Türk kültür ve edebiyatında yalnızca bir coğrafya değil; aidiyet, hatıra, kayıp, sürgün ve geri dönüş temaları etrafında şekillenen güçlü bir anlatı alanı olarak yer edinmiştir. Bu anlatı alanının tarihsel gelişim içinde ele alınması, mevcut literatürün sistematik biçimde değerlendirilmesi ve edebî yansımalarının bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi, Balkanların Türk edebiyatındaki yerini ve önemini ortaya koymak açısından gereklilik arz eder.

Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar (2024) Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin (SABAMER) üçüncü yayınıdır. Prof. Dr. Mustafa İsen'in sunuş yazısı, kitap editörü ve SABAMER müdürü Dr. Samet Çakmak'ın ön sözü ve konuya giriş mahiyetindeki "*Balkanlar ve Türk Edebiyatı*" adlı yazısıyla başlayan kitap, dört bölümden oluşur. İlk bölüm "*Kurgudan Gerçeğe: Balkan Temalı Türk Romanları, Öyküleri ve Tiyatroları*" başlığını taşır. Bölüm içinde dokuz yazı bulunur. İkinci bölüm "*Coğrafi Sınırları Şiirle Aşmak: Türk Şiirine Balkan Odaklı Yaklaşımlar*" başlığıyla sunulur. Bu bölüm içinde sekiz yazı bulunur. Üçüncü bölüm "*Osmanlı Rumeli'sinden Modern Balkanlara: Seyahat ve Kültür Notları*" adını taşır. Bu bölümde beş yazı bulunur. Dördüncü bölüm, "*Balkanlardan Anadolu'ya: Kültürel Hafıza, Sanat ve Tarih*" başlığını taşır. Bölüm içinde dört yazı bulunur. Otuz sekiz öğretim üyesinin hakemlik yaptığı kitap, 561 sayfadır ve Aralık 2024'te yayın hayatına kazandırılır.

Osmanlı Devletinin iskân politikası ve istimâlet siyasetiyle yürüttüğü Rumeli fetihleri sonucunda Rumeli'de gelişen ve değişen yapı zaman içerisinde canlı bir eğitim ve kültür yuvası hâline gelir. 19. yüzyıla gelindiğinde Fransız İhtilalinin bir getirisi olan ulusçuluk faaliyetleri Rumeli'yi tarihî, edebî ve kültürel yanı sıra anmanın yanı sıra savaş ve göç gibi kavramlarla da ilişkilendirir. Özellikle 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 savaşından sonra Rumeli meselesi bir sorun hâline gelir. Takip eden savaşlar Birinci Dünya Savaşı ve Balkan Savaşları basının gözünde konuyu perçinler. Bugün Balkanlar; fetih, göç ve mücadeleyle birlikte anılır. Tarihi ve kültürel atlası böylesi değerli ve geniş olan Balkanlar hakkında yapılan çalışmalar elbette önemli ve gereklidir. Konuyla ilgili kronolojik bir panorama sunmuş olan *Başlangıcından Günümüze Kadar Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi*, (Mustafa İsen-Tuba Durmuş, 2023) başucu niteliğinde kapsamlı bir çalışmadır. Balkanlar'daki tüm ülkeleri ve hatta şehirleri kapsayarak, tikel düzeyde metinlerle zenginleştirilmiş, ilk Türk edebiyat tarihi olması bakımından dikkate değerdir (Coşkun, 2024, s. 139). Bu tür kıymetli çalışmalar bir sonraki çalışmalara öncü olması ve Balkan Tarihine/Edebiyatına dikkat çekmesi bakımından son derece önemlidir.

İçerisinden bahsedilen *Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar* adlı kitap, Türk edebiyatının Balkanlarla olan ilişkisini hem tarihsel hem de tematik açıdan ele alıp, SABAMER'in önceki yayınlarından *Türk Tarihinde Balkanlar* adlı çalışmanın devamı niteliğinde olması dolayısıyla önem arz eder. Yirmi altı makaleden oluşan kitabın ilk yazısı olan Çakmak'ın "*Balkanlar ve Türk Edebiyatı*" adlı çalışmasında Balkan kelimesinin etimolojik seyri, Balkanların tarihi gelişimi, coğrafi ve beşerî yapısından söz edilir. Türklerin Balkanlarla olan etkileşiminin yalnızca Osmanlı Devletiyle değil aynı zamanda VI. yüzyılda Türk boylarına kadar uzandığı aktarılır. 1821'de başlayan Yunan İsyanıyla birlikte Türkler ve Müslümanların yaşadığı katliamların, zorunlu göçlerin Türk edebiyatındaki yansıması, kaybedilen yurt ve trajedi temalarıyla daha belirgin hâle geldiği vurgulanır. Göçmenlerin yaşadığı zorluklar ve Balkanların kolektif hafızadaki yeri; şiir, roman, hikâye ve seyahatname türlerine konu olmuştur. Çalışmada işlenen tema gereği karakter ya da diğer edebî unsurların Balkanlarla bağ kurduğu eserler "*Türk Edebiyatında Balkanlar*" ifadesiyle kategorize edilebileceğine, geçmişte Balkan ülkelerinde yaşamış ya da günümüzde bu coğrafyada yaşayan şair ve yazarların Türkçe kaleme aldıkları eserler "*Balkan Türk Edebiyatı*", "*Balkanlarda Türkçe Edebiyat*" ya da "*Balkanlarda Türk Edebiyatı*" şeklinde sınıflandırılabilir. Son olarak yazının sonunda 1881-2020 yıl aralığında yayımlanmış Balkanlarla ilgili başlıca roman listesi adı altında sıralanan 92 roman dikkate değerdir.

2. Kurgudan Gerçeğe: Balkan Temalı Türk Romanları, Öyküleri ve Tiyatroları

İlk bölümün ilk makalesi, Nurullah Çetin tarafından yazılan "*Emine İşınsu'nun Azap Toprakları Adlı Romanında Batı Trakya Türkleri*" adlı makaledir. Emine İşınsu'nun *Azap Toprakları* romanında Batı Trakya Türklerinin kimlik mücadelesinin belgesel niteliğinde işlendiğini öne sürer. Romanda Türk kimliğinin asimile olmaya karşı direnişi ve göç olgusu merkeze alınırken; makalede Batı Trakya'daki Türklerin mücadelesi, Türk kimliğini yok etmek, Türk köylerini Hristiyanlaştırmak, Toprakları satmaya zorlamak, Batı Trakya Türklerini parçalamak, namusa tecavüz, döverek işkence, sağlık ve eğitim haklarından mahrum bırakmak, ekonomik haklardan mahrum bırakmak, Türkleri casus olmaya zorlamak, cahil ve hain din adamlarının ihaneti, Türk aydınlarının milliyetçi çalışmaları, milliyetçi din adamları, Yunan zulmünden kurtuluş çareleri gibi alt başlıklarla meselenin ehemmiyeti ortaya koyulur.

Derya Güllük'ün kaleme aldığı "*Manzaranın Keşfi: Ağlayan Dağ Susan Nehir Romanında Balkanları Temaşa Etmek*" adlı makalede, Ayşegül Devecioğlu'nun 2008 Orhan Kemal Roman Armağanını kazandığı *Ağlayan Dağ Susan Nehir* romanı, Kojin Karatani, *Derinliğin Keşfi- Modern Japon Edebiyatının Kökenleri* adlı çalışmasından hareketle manzara kavramı temelinde değerlendirilir. Adı geçen romanda Naciye Abla olarak adlandırılan anlatı kişisinin gördüğü manzaralar üzerinden Balkanların ruhu anlatılır. Güllük, eserdeki mekân anlatımlarıyla olay örgüsünün bütünleştiğini belirterek, coğrafi unsurların edebiyattaki işlevini aktarır. Naciye Abla'nın bir çingene kadın olarak tasvir edildiği romanda, Balkan-Çingene ilişkisi üzerinden bir kültür etkileşimi kurulduğuna da değinilir.

"Orhan Kemal'in *Avare Yıllar*", "*Cemile*", "*Murtaza*" ve "*Dünya Evi*" romanlarında Cumhuriyet'in Erken Dönem Sanayileşmesinin Balkan Göçmeni Karakterler Üzerinden Toplumsal Yansımaları" adlı yazısında İlker İşler, ilk bölümde Orhan Kemal'in edebî kişiliğini değerlendirir. Sonraki bölümde Türkiye Cumhuriyetinin Erken Dönem Sanayileşmesiyle ilgili kapsamlı bir özet sunar. Mezkûr romanlarda balkan göçmeni karakterlerin yer aldığını vurgular. Orhan Kemal'in savaş, katliam, zorla yerinden etme, mübadele gibi olaylar sonucunda Türkiye'ye gelmiş göçmen karakterleri üzerinden Cumhuriyetin erken dönem sanayileşmesinde sosyo-ekonomik koşulları ve uyum süreçlerini konu aldığını belirtir. Çalışma, bütünlüklü olarak göç ve toplumsal değişim bağlamında göçmenlerin kimlik oluşumunu değerlendirir.

Özlem Bozyer'in "*Elveda Kosova Romanında Balkan Savaşı ve Göç Olgusu*" makalesi, Ömer Ertur'un, *Elveda Kosova* romanındaki Balkan savaşları ve göç konularının nasıl işlendiğini ele alır. Roman, 1910 yılında Yalova'dan başlayan ve İzmit'e kadar uzanan göç yolculuğunu ve göç boyunca yaşanan sıkıntıları ve savaşın akıbetini anlatır. Bozyer, adı geçen romanı tahlil ederken göçmenlerin kimlik inşası, milliyetçilik, aidiyet duygusu ve etnik köken, göç yollarında zulüm temaları üzerinde durur. Çalışmasını; Olay Örgüsü, Kimlik İnşası ve Arayışları: Karakterlerde Yansımalar, Balkanlar'daki Siyasi Durum ve Göçe Etkisi, Göç Yolculuğunda Karşılaşılan Zorluklar ve Zulümler, Göç Sonrası ve Türkiye'ye Varış şeklinde alt başlıklara ayırır. Bozyer, Balkan savaşları ve sonrasında yaşanan zorunlu göçlerin edebiyat ve tarih yazımında önemli bir mevkiye sahip olduğunu vurgular.

Nurcan Ankay Kardaş'ın "*Balkan Coğrafyasına Edebî Bir Bakış: Yine Orada Romanı*" başlıklı yazısı Selanikli Fazlı Necip'in (1864-1932) *Yine Orada* adlı romanını tarihî ve coğrafi bağlamda ele alır. Roman,

19. yüzyıl Balkanlarında geçen bir aşk hikâyesi çerçevesinde dönemin sosyo-kültürel yapısını yansıtır. Anlatıcı, olayların geçtiği yerleri detaylı coğrafi ve tarihî bilgilerle tasvir eder; Balkan şehirlerinin değişen kimliğini ve Osmanlı mirasını edebî bir perspektifle ele alır. Romanın dikkat çekici özelliği yazıldığı tarihten yüzyıl öncesini anlatmasıdır. Yazı, romanın mekânları özelinde Selanik-Siroz yolu, Siroz-Serez, Demirhisar, Zihne, Debre şeklinde beşe ayrılır ve bu mekânlarda Fazlî Necip'in bu yerlerin tarihî özelliklerini, ticaret ve gelir kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde anlattığını tespit eder.

Mehmet Güven Avcı ve Erdi Deniz'in ortak çalışması olan "*Necati Cumalı'nın Makedonya 1900 ve Viran Dağlar Eserlerinde Kimlik Temsilleri*" adlı makale, adı geçen romanlarda Balkanlardaki etnik ve kültürel kimliklerin nasıl temsil edildiğini ele alır. Çalışma, yapılan tematik incelemenin yanı sıra *Kimlikler Bağlamında Balkanlar, Balkanların Tarihî Seyri, Osmanlı Millet Sisteminin Balkan Kimliklerine Etkisi, Modernizasyon Ürünü Olarak Balkan Milli Kimlikleri, Millî Kimliklerin Ötesi: Balkanlık* şeklinde ayrıca açılan alt başlıklara sahiptir. Necati Cumalı'nın Balkanlı-Makedonyalı olduğuna değindikten sonra adı geçen romanlardaki anlatı kişileri Türk kimliği, Arvanut kimliği, Rum kimliği, Bulgar kimliği, Sırp kimliği, Çingene kimliği, Müslüman kimliği, Ortodoks kimliği, Komitacı kimliği şeklinde değerlendirilir. Necati Cumalı'nın Balkanlı, Rumelili, Makedonyalı kimliklerini birbirinin yerine kullandığı vurgulanır. Eserlerin temel dinamiğini oluşturan Balkanlardaki farklı etnik kimliklerin temsili, bu romanları yalnızca birer edebî eser değil, aynı zamanda Balkan tarihi ve kültürel belleği açısından önemli kaynaklar haline getirdiği öne sürülür.

Merve Yılmaz'ın "*Sevinç Çokum'un Bizim Diyar İsimli Romanında Nostalji*" adlı makalesi, Sevinç Çokum'un *Bizim Diyar* adlı romanında geçmişî yâd etmek, göç/sürgün ve eşyalar üzerinde nostaljinin nasıl işlediğini inceler. Balkan savaşlarını ve Rumeli göçlerini merkeze alan roman, göç ve sürgünle evlerinden koparılan bireylerin yaşadığı özlem ve travmaları merkeze alır. Çalışmada, geçmişin hatırlanmasının bireysel olduğu kadar kolektif bir hafızanın da parçası olduğu belirtilir. Yılmaz, adı geçen eser üzerinden nostaljinin kurgu düzlemindeki varlığını analiz eder.

Mustafa Karabulut'un "*Ayşe Kulin'in Sevdalinka Romanında Tematik Düzlem*" adlı makalesi, Bosna Savaşı sırasında yaşanan trajedileri ve Boşnak halkının mücadelesini anlatan *Sevdalinka* romanına tematik bir bakış sunar. Çalışma Bosna kökenli Ayşe Kulin'in hayat hikayesinin aktarımıyla başlar. Adını Boşnak halkının geleneksel halk müziği türünden alan roman; aşk, savaş, ihanet ve vatan sevgisi gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Karabulut, Nimeta ve Stefan'ın aşk hikâyesinin, savaş trajedisinin bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini aktarmaya yarayan bir araç olduğunu vurgular.

"*Harp Edebiyatı ve Balkan Belleği: Türk Tiyatrosu Örneği*" adlı makalesinde Abdullah Şengül, Türk tiyatrosunda Balkanları konu alan eserleri ve harp edebiyatı bağlamında toplumsal belleğe katkılarını değerlendirir. Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine kadar birçok tiyatro eseri, Balkan savaşlarının toplumsal etkilerini sahneye taşımıştır. Tanzimat'tan itibaren yazılan oyunlar, Balkan coğrafyasının tarihî süreçlerini ve savaşların bıraktığı izleri yansıtır. Balkan savaşları ve göçlerin tiyatrodaki nasıl işlendiği makalenin temel inceleme konusudur. Bahsi geçen tiyatroların ilk örneğinin *Vatan Yahut Silistre* olduğu vurgulanır. Sırasıyla Karsızâde Mehmet Hayrettin Fetih Giray (1328), Süleyman Sırrı Gayz (1328), Melekzâde Fuat Edirne Müdafaası yahut Şükrü Paşa (1329), Mehmet Sırrı Türk Kanı (1329), Muhittin Mekki Güzel Rumeli (1331), A. Faik Şahin Giray (1334), Mehmet Hilmi Akın Plevne Savunması ve Gazi Osman Paşa (1970), Remzi Özçelik Bekleyenler (1971), Hasan Nail Canat Moskof Sehpası (1973), İbrahim Kalkan Kızıl Azap (1978), Mehmet Topal Çırpınırdı Karadeniz (1979), Ali Erdal Destan ve Kurşun (1992) adlı oyunlar değerlendirilir.

3. Coğrafi Sınırları Şiirle Aşmak: Türk Şiirine Balkan Odaklı Yaklaşımlar

Kitabın ikinci bölümünde yer alan makalelerden ilki Halide Gamze İnce Yakar ve Özlem Fedai'e ait "*Yahya Kemal'in Dünyasında Arnavutlar*" başlığını taşır. Çalışmanın amacı Üsküp doğumlu Yahya Kemal'in eserlerinde sıkça yer verdiği Balkanları, Balkan Savaşları öncesinde, sırasında ve sonrasında Arnavutlar özelinde incelemektir. Makale, Osmanlı'dan en geç kopan millet olan Arnavutların Yahya Kemal'in Türklük tanımında ve *Eğil Dağlar* adlı eserinde ayrıca bir makale olarak yer aldığını vurgular. Arnavutların eğitimde, dinde ve sosyal hayatta Türklerin takdirini kazandıkları belirtilir. Arnavutların kendi yazı dillerini oluşturmalarının bağımsızlık mücadelesine kaynak olduğu, milli bir dil ve eğitim anlayışıyla Arnavut milliyetçiliğinin yükseldiği öne sürülür.

Saniye Köker'in "*Hakkın Sesleri'nde Duygusal Bağlanmanın Mekânı Olarak Balkanlar*" başlıklı makalesi, Mehmet Akif Ersoy'un *Hakkın Sesleri* eserinde babasının memleket olan Kosova'yı şiire taşıyarak

Balkanlarla bir aidiyet duygusunu geliştirdiğini belirtir. Çalışma boyunca bahsi geçen aidiyet kavramı mekân ile bağlantılı olarak incelenir. Şair için Balkanlar, yalnızca bir coğrafi alan değil, aynı zamanda kimliğin ve bağlılığın mekânıdır. Çalışma, Akif'in şiirinde Balkanların, kaybedilen bir yurt/ait olunan ev olarak tasvir edildiğini vurgular.

Osman Türk ve Fatma Koç'un "*Türk Edebiyatında Balkanları Ele Alan Şiirler Üzerinden Türk Milliyetçiliğinin Değerlendirilmesi*" başlıklı ortak makalesinde, Osmanlının Balkanlardan çekilmesi sürecinde yazılan şiirler milliyetçi söylem bakımından analiz edilir. Abdülhak Hamit Tarhan'ın "*Ziyaret*" adlı şiirinde Kırım Harbi'nin, Namık Kemal'in "*Vatan Mersiyesi*"nde Osmanlı-Rus savaşının, Ziya Gökalp'in "*Ergenekon*" şiirinde Balkanların, Mehmet Emin Yurdakul'un "*Anadolu'dan Bir Ses yahut Cenge Giderken*" şiirinde Türk-Yunan savaşının, Cenap Şahabettin'in "*Hilâl-i Giryân*" şiirinde Balkan Savaşlarının, Yahya Kemal Beyatlı'nın "*Kaybolan Şehir*" şiirinde Üsküp ekseninde Balkan coğrafyasının, Aka Gündüz'ün "*Bozgun*" adlı şiirinde Rumeli'deki savaşlarının, Nigar Hanım'ın "*Cerîhadâr*" şiirinde Türk-Yunan savaşının, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın "*Uçun Kuşlar*" şiirinde Balkan coğrafyasının ele alındığı aktarılır. Makale adı geçen şiirler merkezde olmak üzere şairlerin diğer şiirlerine de atıf yapılarak şiirlerdeki milliyetçilik unsurlarını tespit eder.

Seda Kurt'un "*Manzum Metinlerden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Balkanlar ve Balkan Milletleri*" adlı makalesi, Klasik Türk edebiyatı şairlerinin önemli bir kısmının Rumelili olduğunu, Rumeli kelimesiyle kastedilenin Türkiye sınırları dışında kalan Balkanları ifade ettiğini öne sürerek başlar. Çalışma boyunca veri havuzu olarak kullanılan Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk'ün yürüttüğü Metin Ambarı projesinde çeşitli kavramlar taranmış, çıkan sonuçlar içinde Balkanlarda doğan, büyüyen veya memuriyet gibi bir vesileyle orada bulunan şairlerin şiirleri incelenmiştir. Şiirler arasından Rumeli'ye özgü sosyal ve kültürel unsurları barındıran örnekler seçilmiştir. Bu örneklerle makalede, Balkanlarda yaşayanların ekonomik, kültürel, dinî ve sosyal hayatına dair tespitler; dönemin yaşantısı, inancı, halkın geçimini nasıl sağladığı, neler yiyip içtiği, giyim-kuşamları ve âdetlerine dair bulgular sunulur.

Murat Ali Karavelioğlu'nun "*Şuara Tezkirelerine Göre Bugünkü Kosova'nın Kültürel Zenginliğe Sahip Şehirleri*" adlı makalesi, 16. yüzyılda yazılmış Türkçe şuara tezkirelerinde Türk kültürü ve sanatı açısından zengin olan bazı Kosova şehirlerinde Türk şiirinin seyrini, şehir ve mekân özelinde ele alır. Prizren ve Priştine şehirleri alt başlıklar halinde medrese ve tekkeleri, konumları ve doğal güzellikleriyle tezkirelere konu olması bakımından değerlendirilir. Kosova'nın adı geçen şehirlerinin bugün de kültür ve edebiyat merkezi olduğu öne sürülür.

Nilay Kınay Civelek, "*Terane-i Harb*" ve "*Terane-i Ceng*" şiirleri'nden *Balkan Harbini Okumak*" adlı makalesinde, Fâtih Dersîâmlarından M. R. ve Ayntablî Abbas Lütfî tarafından yazılan "*Terane-i Harb*" ve Şerîf 'Abdulkâdir-zâde Hüseyin Hâşim tarafından yazılan "*Terane-i Ceng*" adlı şiirleri inceleyerek Balkan Harbinin edebî yansımalarını analiz eder. Bu şiirlerde savaşın yıkıcılığı, kaybedilen toprakların acısı ve kahramanlık vurgulanır. Civelek, savaş döneminde yazılan şiirlerin millî bilinci artırmada önemli bir rol oynadığını ifade eder. Üç şiir de Balkan Savaşları başlamak üzereyken yazıldığı için şiirlerin hamasi bir havaya sahip olduğunu ve orduya moral vermek için yazıldığını savunur.

Emrah Bozok'un "*Gagavuz Savaş Askerlik Türküleri Üzerine*" adlı makalesi, Gagavuz Türklerinin asırlardır varlığını farklı ülkelerde devam ettirdiğini, bu sebeple yazılı edebiyat ürünü vermekten ziyade sözlü kültür ürünleri verdiğini vurgular. Çalışmanın odaklandığı askerlik türkülerinin merkez noktası, savaş ve askerî hayatın kültürel yansımalarıdır. Bu türkülerde savaşın getirdiği zorluklar, vatan sevgisi ve kahramanlık temaları öne çıkar. Bozok, bu eserlerin sadece birer halk müziği örneği değil, aynı zamanda tarihî bellek açısından önemli olduğunu vurgular. Makalede Gagavuz türkülerinden savaş ve askerlik temalı on iki türkü üzerinde semantik yönleri baz alınarak söylem analizi yapılır.

Gülnaz Çetinkaya'nın "*Âşık Mehmed'in Menâzirü'l-Avâlim Adlı Eserinde Balkan Kültürü*" makalesinde, Âşık Mehmed'in adı geçen eserinde dönemdeki sözlü ve yazılı kültürden verilen örnekler ve yazarın kendisinin gezip gördüğü yerlerle ilgili deneyimler göstergeler üzerinden değerlendirilir. Çetinkaya, eserde yer alan Balkanlardaki mimari, doğal güzellikler, tarım ve hayvancılığa dayalı ürünler ve el sanatlarına dair bilgileri başlıklar halinde gruplandırır. Çalışma, Osmanlının Balkanlardaki kültürel çeşitliliğinin nasıl şekillendiğini ve yönetildiğini göstermesi açısından kıymetli görülür. Makalede, Balkan kent kimliğini belirleyen en önemli unsurun coğrafi konum olduğu ifade edilir. Bölgedeki su kaynaklarının yöreyi geliştirdiğini, Osmanlı dönemindeki fetihlerle Balkan kentlerinin dinî ve kültürel anlamda zenginleştiği dile getirilir.

4. Osmanlı Rumeli'sinden Modern Balkanlara: Seyahat ve Kültür Notları

Kitabın üçüncü bölümünde yer alan makalelerden ilki Osman Eroğlu'nun "*Falih Rıfki Atay'ın Balkan Seyahatleri ve Erken Dönem Bulgar Mezalimine Dair Düşünceleri*" adlı makalesidir. Eroğlu, Falih Rıfki Atay'ın Balkan seyahatleri sırasında tanık olduğu Bulgar mezaliminin eserlerine yansımaları irdeler. Atay'ın anlatımlarında, savaşın yalnızca askerî bir mücadele olmadığı, aynı zamanda bir etnik temizlik sürecine dönüştüğü vurgulanır. Eroğlu, özellikle Atay'ın öykülerinde zulüm sahneleri ve göç olduğuna dikkat çeker. Bilhassa "*Ocak ve Ateş*" ve "*Yanan Köy*" öykülerinde Türklerin maruz kaldığı zulmü örnekendirir. Sanatçının çeşitli kaynaklarda bulunan 17 şiirinde de Balkanlarda kaybedilen Türk topraklarını konu olduğu belirtilir.

Haktan Kaplan'ın "*Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nden Hareketle Dönemin Balkan Kentlerine İmgesel Bir Yaklaşım*" adlı makalesinde, on ciltlik Seyahatnâme'de yer alan şehirlerin neredeyse üç cildini kapsayan kısmının Balkan şehirleri olduğunu ifade edilir. Yazıda bu şehirlerin belirtmesinin yanı sıra Seyahatnâme'deki şehirler hakkında da bilgi verilir. Kaplan, şehirlerdeki ekonomik yapıyı, toplumsal yaşamı ve sanat faaliyetlerini detaylı bir şekilde anlatırken bu şehirlerin Osmanlı kimliğinin bir parçası olarak nitelendirildiğini aktarır. Bu yerlerin tarihsel bağlamda geçirdiği dönüşümler de göz önüne serilir. Makalede, Seyahatnâme'de geçen Balkan şehirleri mimari olarak, kaleler, saraylar, hamamlar ve çeşmeler; eğitim açısından, tekkeler, mektepler, medreseler ve manastırlar; inanç cihetinden camiler, türbeler ve kiliseler; kültürel bakımdan, giyim-kuşam ve halk mutfağı şeklinde alt başlıklar hâlinde değerlendirilir.

Galip Çağ'ın "*Osmanlı Rumeli'sine Dair Bir Ben Anlatı Örneği Olarak İsmail Hakkı Bursevî'nin Tamâmu'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl'i*" adlı makalesi, İsmail Hakkı Bursevî'nin, Osmanlı Rumeli'sinde geçirdiği yılları tasavvufî bir perspektifle anlattığı eserini Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sindeki bilgilerle karşılaştırarak dönemin resmî kayıtlarını teyit etmeyi amaçlar. "*Tamâmu'l-Feyz fî Bâbi'r-Ricâl'i*"de Bursevî, dönemin Osmanlı taşrasındaki günlük yaşamını, ulema ile ilişkilerini ve toplumsal sorunları kendi deneyimleri üzerinden aktarır. Ayrıca Bursevî'nin Üsküp-Köprülü-Ustrumca seyahatlerinin tarihî açıdan önemli olduğunu aktaran makale, Osmanlı'nın merkezi düzeninin sarsılmasının ulema içindeki yansımaları göstermesi bakımından eserin önemli olduğunu vurgular.

Sedat Kardaş "*Ali Emîrî Efendi'nin İşkodra ve Arnavutluk Notları*" adlı makalesinde, memuriyet sebebiyle birçok şehir gören Ali Emîrî'nin tezkire türünde yazdığı Osmanlı Edebiyyâtı Âleminde Yeni Zuhur Eden Bir Hazine ve İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri adlı eserinde Osmanlı mirasının, kültürel yapısının ve yerel edebiyatın tezahürlerini inceler. İşkodra Vilayetinde bulunan Osmanlı şairlerini ve onların eserlerini derleyerek bu kültürel mirası kayıt altına alan eserde, Osmanlı Arnavutlarının sosyal yapısı, ulema sınıfının etkisi ve bölgenin sanat hayatı detaylı bir şekilde ele alınır. Bu çalışmada, Emîrî'nin notlarından hareketle şehirler ve kültürel yapı ayrı başlıklar altında irdelenmiş, eserin diğer tezkirelerden farklı olarak belli bir bölgeye ve de merkezden uzak Tiran, İşkodra ve çevresine odaklanması bakımından dikkate değer olduğu belirtilmiştir.

Melek Çolak'ın "*Macar Türkolog Ignác Kúnos'un Adakale Derlemeleri Üzerine Yeni Bir Görüş (Macar Arşiv Belgelerinin Işığında)*" adlı makalesi, yürüttüğü Türk folklor araştırmalarıyla tanınan Macar Türkolog Ignác Kúnos'un, öğrencisi Gyula Mészáros'la yaptığı mektuplaşmaları göz önünde bulundurarak Kúnos'un Adakale'de gerçekleştirdiği türküler derlemeleri için derleme yöntemleri ve kaynakları hakkında bazı tartışmalı noktalar olduğunu öne sürer. Çolak, Kúnos'un Adakale'deki folklorik çalışmalarını derleme yöntemine dair verdiği yeni bir bulguyla Türkoloji araştırmalarında farklı bir perspektif olacağını ileri sürer.

5. Balkanlardan Anadolu'ya: Kültürel Hafıza, Sanat ve Tarih

Kitabın dördüncü ve son bölümünde Aytül Papila'nın "*Türk Resim Sanat'ında Balkanlar*" adlı makalesinde, 16 ve 17. yüzyıllardaki minyatür sanatında ve 18. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden Osmanlı Batılılaşma süreciyle başlayan Batı tarzı resim sanatında Balkanları konu alan eserler karşılaştırılır. Matrakçı Nasuh, İnebahtı Kalesi Minyatürü (1520), Fethullah Arif Çelebi'nin *Şahnâme-i Al-i Osman* (1558) adlı eserinde Macar ordusuyla yapılan savaşları betimleyen 69 adet minyatür olduğunu belirtir. Yine nakkaşı belli olmayan bir minyatür örneğinde Belgrad'ın fethinin konu olduğunu aktarır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Batı tarzı eser veren sanatçılarınsa savaş temalı eserler verdiği ifade edilir. Eserlerde 1825 Yunan İsyanı, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1897 Osmanlı Yunan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları ve Çanakkale Savaşının yer almasının sebebinin ressamların asker-ressam olmasıyla

ilişkilendirir. Papila, Cumhuriyet dönemindeki eserlerin ise sanatçıların Avrupa'yı tanınması ve fikir hareketleri ekseninde yeni biçim denemelerine ve soyut resme yönelmeleri sebebiyle Balkan konulu eserlerin sayıca daha az olduğunu tespit eder.

Hüseyin Doğramacıoğlu "*Hâkimiyet-i Milliye'de Balkanlar*" makalesinde, Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle yayımlanan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Balkanlarla ilgili haber ve yorumları irdeler. Gazetede Balkan Harbi, Türk-Yunan mücadelesi ve Balkan ittifakları gibi konuların ele alındığını vurgular. Bu yazılar, TBMM'nin Balkan politikaları hakkında önemli bir kaynak oluşturur. Doğramacıoğlu, Hâkimiyet-i Milliye'nin erken Cumhuriyet döneminde Balkanlarla ilgili kamuoyu oluşturma işlevini de vurgular.

Kübra Yıldız Altın'ın "*Sınırları Aşmak: Türkiye'den Bulgaristan'a Hızır Kültü*" adlı çalışması, Anadolu ve Balkanlarda ortak bir kültürel miras olan Hızır inancının kökenlerini ve yaygınlığını inceler. Türk-İslam sentezi içinde şekillenen Hızır kültü, bereket, şifa ve koruyuculuk temalarıyla halk inanışlarında önemli bir yer tutar. Bulgaristan'daki Türk topluluklarında Hızır inancının devam etmesi, kültürel sürekliliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yazar, Hızır kültürünün tarihsel bağlamda ele alınarak Türk-Balkan kültürel ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sunduğunu savunur.

Abdullah Ekinci ve Abdullah Aydoğmuş'un ortak makalesi olan "*Nakibü'l Eşraf Defterlerine Göre 17. Yüzyılda Balkan Şehirlerinden Silistre ve Şumnu'da Seyyid ve Şerifler*", Osmanlı Devletinin Balkanlarda yaşayan seyyid ve şerifleri Nakibü'l Eşraf Defterleri aracılığıyla kayıt altına aldığını vurgular. Çalışma, 17. yüzyılda özellikle Silistre ve Şumnu'da yoğunlaşan bu toplulukların Osmanlı idarî ve sosyal yapısındaki yerini analiz eder. Bu kayıtlardan hareketle, bölgedeki seyyidlerin Osmanlı tarafından desteklendiği ve toplumsal statülerinin korunduğu görülür. Yazarlar, bu kayıtların Osmanlı taşra yönetimi ve toplumsal örgütlenme açısından önemli ipuçları sunduğunu öne sürer. Makale, 17. yüzyılda Silistre'de ve Şumnu'da Meskûn Seyyid ve Şeriflerin iki ayrı listesini sunması açısından değerlidir.

6. Sonuç

Sonuç olarak, *Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar* adlı bu çalışma tarihsel, sosyolojik ve sanatsal boyutlarıyla önemli bir araştırma sahası olan Balkanları ele alması bakımından kıymetlidir. Osmanlı'nın fetihleriyle başlayan ve yüzyıllar boyunca süren etkileşim, Balkan coğrafyasını yalnızca bir Osmanlı vilayeti olarak değil, aynı zamanda bir kültürel ve edebî üretim alanı hâline getirir. Bu etkileşim, modern dönemde de devam eder ve özellikle göç, savaş ve kimlik temaları çerçevesinde Türk edebiyatında bir yer edinir. Kitapta yer alan çalışmalar, Balkanların edebî teslimiyetini çeşitli açılardan ele alarak hem edebiyat hem de tarih disiplinine önemli katkılar sunar. Roman, şiir, tiyatro, seyahatname ve gazetecilik gibi farklı türlerde Balkanlara dair üretilen eserler, bölgenin Türk edebiyatındaki yerini ve bu coğrafyanın kolektif hafızadaki izdüşümlerini gözler önüne serer. Çalışma, edebî eserlerde Balkanların nasıl anlatıldığını ve bu eserlerin tarihsel-kültürel bağlarına dair analizleri barındırır. Bu bağlamda, *Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar* adlı çalışma, konunun farklı yönlerini akademik titizlikle ele alarak literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlayan kapsamlı bir kaynak niteliği taşır. Alan araştırmacıları, tarihçiler ve edebiyatçılar için önemli bir referans teşkil eden bu eser, Balkanların Türk kültür ve edebiyatındaki derin izlerini anlamak isteyenler için temel bir başvuru kaynağıdır.

Kaynakça

Çakmaker, S. (Ed.). (2024). *Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar*. PA Paradigma Akademi Yayınları.

Coşkun, V. (2024). Rumeli’de Türk Edebiyatı - Kitap Analizi. *Sakarya Dil Dergisi*, 2(2), 139-152.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zeka Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zeka aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.